

Mirjana Nikolić¹

Fakultet dramskih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu,
Beograd, Srbija

DESPEKTAKULARIZACIJA PROŠLOSTI – SEĆANJE I ZABORAV SRPSKIH JAVNIH MEDIJA²

Apstrakt

Od početka tranzicionog procesa 90-tih godina XX veka do danas, srpski mediji su imali snažnu intenciju da održe komunikacijsko sećanje, ali i da kroz oblikovanje poruka i medijskih tekstova po zakonima spektakla, vrše spektakularizaciju stvarnosti kao deo politike sećanja i despektakularizaciju realnosti kao segment politike zaborava. Oba procesa odnosno politike koje su iz njih proistekle nosile su u sebi elemente manipulacije. Proliferacija sadržaja koji su oblikovani po zakonitostima spektakla (politički, zabavni, medijski, vojni, spektakularne ekshumacije) najdirektniji su odgovor na političku nestabilnost, opštu krizu, pad produktivnosti i standarda.

U radu su analizirane centralne, večernje informativne emisije javnog radiodifuznog servisa Radio Televizije Srbije sa fokusom na način na koji je ovaj medij odredio u smislu sećanja na jedan od prelomnih društvenih događaja savremene srpske istorije - petooktobarska dešavanja 2000. godine u Beogradu i Srbiji. U radu se konstatuje da je ovaj medij kao najsnažniji reprezent javnosti i javnog interesa, u stimulativnom političkom ambijentu vršio spektakularizaciju ovog događaja i na njemu kao spektaklu sledećih deset godina kreirao pozitivno komunikacijsko sećanje. Sa promenom političkih prilika od 2011. godine dolazi do promene odnosa prema ovom događaju kroz despektakularizaciju sećanja i afirmisanje politike zaborava, kao odraza političke realnosti.

Ključne reči: komunikacijsko sećanje, zaborav, 5. oktobar, spektakl, Srbija

„Borba čoveka protiv vlasti je borba protiv zaborava sećanja“

Milan Kundera, *Knjiga smeha i zaborava*

Od prvih dana svoje istorije tradicionalni masovni mediji – štampa, radio, televizija, a danas čitav kompleks označen konstrukcijom *novi mediji*, predstavljaju jedno od glavnih sredstava putem kojih se uspostavlja suverenitet nad sećanjem, oblikuje individualno i obezbeđuje okvir kolektivnog sećanja. Mediji uspešno „popunjavaju prazninu“ između prošlosti kao realnog polazišta, historiografskih činjenica i nedostatnosti ličnih sećanja. Njihova uloga je nezaobilazna u konstrukciji i rekonstrukciji sećanja uz insistiranje na vrednosnom sudu kojim se učvršćuje neka slika,

¹ nikolicmirjana66@gmail.com

² Ovaj tekst je nastao u okviru rada na projektu br. 178012 „Identitet i sećanje: transkulturalni tekstovi dramskih umetnosti i medija (Srbija 1989-2014)“ Fakulteta dramskih umetnosti (Univerzitet umetnosti u Beogradu), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

ideja, stav najčešće u skladu sa aktuelnim društvenim, političkim, kulturnim poretkom. Kroz kreiranje i desiminaciji medijskih tekstova koji su vrlo često oblikovani po zakonima spektakla, mediji čuvaju sećanje i snažno deluju u pravcu očuvanja i uspostavljanja društvene kohezije. Što su društveni uslovi kompleksniji, što su različite opcije konfrontiranja, kohezija je neophodnija. Međutim, nije retka situacija da kada se medijske poruke oblikuju u ključu spektakla, umesto da mediji stimulišu pozitivne aspekte nekih događaja i neophodnu koheziju, dešava se da mediji proizvode osećaj pojedinačne i opšte konfuzije i onemogućavaju zauzimanje jedinstvenih stavova. S toga nimalo nije jednostavno na koji način mediji oblikuju svoje sadržaje, koliko su u načinu predstavljanja aktuelnih događanja prisutni elementi spektakla odnosno kako se u interpretaciji i reinterpetaciji događaja, kreiranju sećanja, iz određenih, obično politički opravdanih razloga, vrši njihova suštinska i prezentaciona spektakularizacija. Doda li se ovome i uloga medija u kreiranju komunikativnog sećanja (J. Assmann) mediji se vide kao moćna sredstva koja balansiraju i prema potrebi od određenih aktuelnih ili prošlih događaja kreiraju spektakl, a potom reverzibilno umanjuju njihovu veličinu, značaj i vrednost, kroz postupak despektakularizacije nekadašnjeg spektakla.

Pojam spektakla u kolokvijalnom smislu obično nosi pozitivne konotacije što se ne može reći za stavove Gi Debor (Guy Debord) iskazane u radu „Društvo spektakla“ iz 1967. godine. Iz neomarksističkog ključa, Debor je razvio kritički koncept o uticajima kapitalističkog sistema na pojavu i razvoj spektakla i njegovu zloupotrebu sa ciljem povećanja profita, u čijoj funkciji su i mediji i kultura i ukupan društveno-ekonomski sistem. „Spektakl se ne može shvatiti samo kao vizuelna obmana koju stvaraju masovni mediji. To je pogled na svet koji se materijalizovao.“ (Debor 2003: 4). Po njegovom mišljenju, medijske glasine lako postaju istorijske činjenice, i time ne samo što se daleko odmiče u ideji zavodjenja, već se postavlja novi kod intenzivnog manipulisanja izvrtanjem stvarnosti, odnosno građenjem novog paralelnog sveta.

Daglas Kelner (Douglas Kellner) kritički, ali „opuštenije“ i praktičnije pristupa fenomenu spektakularizacije društva i njenih kulturnih i medijskih produkata. Za razliku od Debor, koji podstiče revolucionarni bunt u odnosu na spektakle koje vidi kao sredstvo manipulacije kapitalizma, Kelner manje radikalno kritikuje medije kao kanal distribucije i produkcije spektakla, utvrđujući da se spektakl može prepoznati i u događajima kakvi su teroristički napad 11. septembra u Njujorku, ljubavna afera Bila Klinton, odnosno spektakl sa književnim i filmskim hitom *Hari Poter*, karijerom Majkl Džeksona i slično. Za razliku od pesimizma Debor, Kelner daje šansu aktivnoj publici koja će snagom edukacije moći da iz obilja spektakularizovanih medijskih poruka kojima se „pamti“ aktuelni trenutak i od njega čine sećanja, izdvoji i neke pozitivne elemente i uticaje. (Kellner 2004: 3).

Srpsko društvo, još uvek u tranzicionom procesu koji je započeo devedesetih uvođenjem višepartijskog sistema i transformacije privrednog sistema, po mnogo čemu je specifično. Ukoliko matricu Deborovih stavova u odnosu na spektakl primenimo na naše društvo i naš medijski sistem, postavlja se pitanje kada i kako su spektakli postali karakteristika srpskog društva i na koji način i u kojim oblicima su ti događaji dodatno spektakularizovani kroz medijske sadržaje.

U vreme socijalizma i jedinstvene Jugoslavije, čiji su medijski potencijali bili skromni i jasno kontrolisani kroz državno-partijske modele elektronskih medija, spektakularizacija u javnom, političkom i kulturnom životu bila je najčešće vezana za bitna državno-partijska dešavanja. U prvom redu to su bile tradicionalne prvomajske parade i sletovi u čast rođendana druga Tita (25. maja); veliki politički događaji, sastanci političko-partijskog vrha – Kongresi CK SKJ, sastanci Izvršnog veća, Samit nesvrstanih...). Ovi događaji, medijski su predstavljani, prvo kroz radijske, a potom i televizijske sadržaje, obično sa pozitivnom ili neutralnom konotacijom, odnosno uz odsustvo emocionalnog naboja. U manjen obimu elemente spektakla je bilo moguće identifikovati u događajima kakvi su sahrane vodećih ličnosti političkog života (sahrana Moše Pijade³, Josipa Broza Tita) ili masovni dočeci predsednika Republike druga Tita sa međunarodnih putovanja⁴. Redukovan i kontrolisan medijski prostor u jednopartijskom ambijentu, parcijalno je publici nudio medijsku prezentaciju nekih od navedenih spektakla karakterističnih za socijalistički period eksjugoslovenskih prostora.

Raspad Jugoslavije, koincidirao je sa početkom političke i ekonomske transformacije društva, na žalost i sa građanskim ratom kao svojevrsnim spektaklom. Jedan od prvih realnih i medijskih spektakla bio je XIV vanredni kongres SKJ koji je održan od 20. do 22. januara 1990. godine, događaj koji se odigrao i medijski bio predstavljen po svim zakonima spektakla i teatra – sa prologom, zapletom, kulminacijom, peripetijama, i raspletom, u kome je slovenačka delegacija napustila i sastanak, a i članstvo u zajedničkoj državi. Ovaj događaj je bio vrsta političkog performansa, neuobičajenog za praksu jednopartijskog sistema, time i svojevrsan spektakl. Ubrzo su usledili novi spektakli koji su u skromnom obliku bili medijski spektakularizovani, prvenstveno iz tog razloga što je bila reč o događajima koje je aktuelni režim želeo da sakrije od javnosti i umanjiti njihov obim i mogući uticaj.

Spektakle i njihove medijske predstave, koji su usledili tokom sledećih godina, možemo podeliti na one koje je organizovala opozicija aktuelnom režimu i one koje je realizovao sam režim. Spektakli opozicije imali su skromnu ili nikakvu medijsku promociju, eventualno kroz neke neformalne oblike ili programe nezavisnih medija, dok su državni spektakli predstavljeni u punom obimu u državnim medijima, koji su „pojačavajućom doktrinom“ isticali njihovu važnost svim elementima čiji je cilj bio da afirmišu aktuelni režim ili eventualno da pozornost javnosti skrenu sa bitnih društvenih pitanja. Neretko je bila reč o proizvodnji medijskih spektakla kao refleksije političkih koji su „moćni simboli za skretanje pažnje javnosti sa zaokupljenosti blagostanjem na konstruirane događaje“. (Edelman 2003: 54)

Kada je pak reč o državnim spektaklima koji su višedimenzionalno i sa posebnom pažnjom predstavljeni putem medija, istaknuto mesto je pripadalo proslavi šest vekova Kosovske bitke i mitingu na Gazimestanu 1989. godine, brojnim mitinzima u organizaciji Socijalističke partije Srbije od kojih je najspektakularniji bio miting podrške Slobodanu Miloševiću organizovan 1. marta 1990. godine na Ušću, kao na

³ Sahranu Moše Pijade direktno je prenosio Radio Beograd. Reporter je bio sportski komentator i doajen srpskog novinarstva Radivoje Marković.

⁴ Praksa ovih dočeka počela je da se praktikuje nakon što je drug Tito spektakularno dočekan u Pjong Jangu (Severna Koreja) i sastojala se od organizovanja špalira, uglavnom dece osnovnoškolskog uzrasta, koja su po određenom planu zauzimala mesto „na sceni“, ulicama Beograda, kako bi sa jugoslovenskim zastavicama u rukama dočekali „predsednika Tita“.

velikoj sceni, odigrala se jedna od najvećih „masovki“ i političkog i medijskog dešavanja u funkciji jačanja političke moći i stavova srpskog lidera.

Kada je reč o spektaklima opozicije, jedan od najznačajnijih je bio protest organizovan 9. marta 1991. godine. Tog dana na ulicama Beograda imali smo masovne demonstracije, svojevrsan performans sa „vodenim topovima“ i terasom Narodnog pozorišta koja je poslužila kao „scena“ sa koje su se glavni akteri obratili okupljenom narodu govorima protiv aktuelnog režima. U vremenu intenzivne medijske blokade, građani širom Srbije zaista nisu ni mogli da pretpostave šta se dešava u glavnom gradu, sve do trenutka dok aktuelni režim nije doneo vrlo nepopularnu meru uvođenja vanrednog stanja, što su kao spektakl – slike i snimci tenkova na ulicama Beograda, mogli da vide građani širom zemlje. U ovoj situaciji, spektakl se potvrdio kao diskurzivno sredstvo koje je politička elita koristila kako bi određeni događaj iskoristila za stvaranje „krize“ kojom će opravdati intervenciju vlade. Ironija se očitavala u činjenici da je na spektakl koji je kreirala opozicija – demonstracije, režim kreirao novi spektakl – vanredno stanje. Ova dva događaja mediji su dualno predstavljali. Državni spektakli su reinterpretirani i predstavljani afirmativno i sa željom da se razvije pozitivan stav u odnosu na mere političkog establišmenta, dok je „spektakl opozicije“ marginalizovan i predstavljan u negativnom kontekstu.

Od novembra 1996. do početka februara 1997. godine, Srbija je imala tromesečni ulični spektakl poznat kao *Studentski protest* u kome su uz studente intenzivno učešće uzeli i predstavnici demokratske javnosti sa ciljem da bude sprovedena izborna volja građana, pošto su postojali oprečni podaci o izbornim rezultatima Republičke izborne komisije i izbornih štabova stranaka koje su učestvovala na izborima. „Beograd je svet“ bila je jedna od glavnih parola demonstiranih, a svakodnevne karnelvalske protestne šetnje u jednom trenutku su bile prekinute postavljanjem kordona policije na početku centralne beogradske ulice, pešačke zone Knez Mihailove ulice. Kordon policije je bio svojevrsna „rampa“ između demonstiranih kao glavnih aktera dešavanja i realnosti koju je kao simulaciju kreirao aktuelni režim. Posebno je zanimljiva činjenica da je do svojevrsnog oblika penetracije scenske predstave demonstiranih u realni svet došlo kada se kordon povukao pred svetosavskom liturgijom koju je predvodio patrijarh Pavle i koja je „porušila“ granicu između dve suprotstavljene strane.

Ipak, vrhunac političkog događanja, protesta, kao spektakla, svojevrsni karnelvalsko-revolucionarni prevrat ili performans u realnom ambijentu i sa građanima kao realnim učesnicima, odigrao se na ulicama Beograda, 5. oktobra 2000. godine. Nakon opšteg nezadovoljstva javnosti rezultatima predsedničkih izbora koji su održani 24. septembra 2000. godine i konstatacijom Republičke izborne komisije da nijedan od kandidata – dr Vojislav Koštunica, kandidat DOS-a i Slobodan Milošević, aktuelni predsednik, nije ostvario dovoljan broj glasova, što je trebalo da za ishodište ima drugi krug izbora, došlo je do masovnog protestnog okupljanja ispred tadašnje Savezne skupštine. Građani Srbije koji kanalima zvaničnih medija nisu obavestavani o dešavanjima, već su organizovano od strane opozicije dolazili u Beograd, tokom popodneva ovog dana, izveli su revoluciju, koja je rezultirala povlačenjem Slobodana Miloševića sa pozicije predsednika i njegovim priznanjem da je izgubio na izborima. Ukoliko se setimo vizuelnih elemenata ovog protesta⁵, revolucionarnog prevrata, složićemo se da je reč o događaju koji je obilovao scenskim i elementima spektakla. Masa koja se tiska puna emocionalnog naboja, maše zastavama i parolama; bager koji je njegov vlasnik specijalno za tu priliku dovezao iz Čačka; pucnji; upad u Saveznu skupštinu, dim koji kulja iz prostorija najznačajnijeg državnog zdanja; lom stakla i paljenje zgrade Radio televizije

⁵ Neposredna sećanja i dostupni snimci koji su načinjeni i naknadno emitovani.

Srbije koja je kao i 1991. godine označena kao najznačajniji potporni stub aktuelnog režima, neki su od elemenata ovog događanja koji ga svrstavaju rame uz rame sa spektaklom kakav je izvođenje nekog muzičko-scenskog događanja ili filmskog spektakla.

Nakon 5. oktobra u Srbiji započinje period pisanja nove istorije, ali i medijskog pisanja i pamćenja nekih novih spektakla – 2003. atentat na premijera Zorana Đinđića, a potom i njegova sahrana – procesija koja je mobilisala čitav grad od Hrama Sv. Save do Novog groblja; sahrana patrijarha Pavla; hapšenja haških optuženika (Slobodan Milošević, Ratko Mladić, Goran Hadžić, Veselin Šljivančanin...).

Iz svega opisanog može se konstatovati da je za Srbiju i period od devedesetih do danas, karakteristično prisustvo dualnog sistema proizvodjenja spektakla. Jedan koji je na liniji Deborovog koncepta u kome jedan totalitet⁶ koji dominira od vrha prema dole, kreira društvene i medijske spektakle, dok se sa druge strane kreiraju autentični performansi, čiji je nosilac opozicija (studentski protest 1996/97; 5. oktobar 2000.) i čija proizvodnja je išla „od dole“, a delimično i eksteritorijalno i koji nisu bili medijski podržani, štaviše marginalizovani i reinterpetirani sa negativnim podtekstom. Ne ulazeći u pitanje posledica i ishodišta petooktobarske revolucije, može se konstatovati da je spektakl bio neophodan kako bi se u važnost i ispravnost promena ubedili najširi slojevi društva, duboko lojalni politici aktuelnog predsednika. Za tako „veliki posao“ bilo je neophodno biti uverljiv, ne toliko racionalnim argumentima koliko „vatrometom“, dimom, simboličkim osvajanjem Savezne skupštine u funkciji osvajanja i preuzimanja vlasti. Dekonstrukcija političkog sistema uživo, istovremeno kao kameval, ulični teatar, „celonoćno bdenje“ na ulicama Beograda kako se stari režim ne bi konsolidovao, politički je *rebuilding* čiji je rezultat uspostavljanje novog političkog sistema. Politički spektakl prerastao je, ali asinhrono, u medijski spektakl čija posledica je između ostalog bilo i osnivanje novih medija tzv. „Novog Radio Beograda“, „Nove Radio televizije Srbije“, „Novog Stidija B“. Neposredno pred i neposredno nakon uličnih dešavanja, mediji su ignorisali realni spektakl, da bi se kasnije od ovog događaja kreirao ne jedan već niz medijskih događaja i sadržaja. Slike petooktobarskog spektakla su jednom godišnje, protokolarno kroz programe i specijalizovane emisije ponavljane sa jedinstvenim ciljem negovanja sećanja na ovaj događaj.

Ukoliko aktuelizujemo konstataciju: „spisi su misli države; arhive su njena sećanja.“ (*Novalis* u Debor, 2003: 59), i u slučaju 5. oktobra, o medijima možemo govoriti kao o čuvarima i distributerima tih arhiva, štaviše sredstvima koja imaju globalni potencijal koji ih afirmiše kao veoma moćno sredstvo pamćenja, sećanja, sprečavanja zaborava. Praznine između ličnih sećanja i onih koja se reprezentuju, sa određene vremenske distance se mogu prepoznati. Taj lični odnos sa medijskim proizvodom, utiče na kreiranje nekih širih društvenih odnosa. On predstavlja učestvovanje u politikama koje iza tih reprezentacija stoje, pri čemu se odnosi prema događaju kreiraju mnogo više na osnovu medijskih slika nego na osnovu realne, neposredne participacije u njemu.

Analiziramo li, sa distancom od dvanaest godina, odnos srpskih medija, i ukupne politike sećanja prema petooktobarskim dešavanjima 2000. godine, može se konstatovati da se do 2011. sećanja u medijima na ovaj događaj kreiraju prema zakonitostima spektakla, a on je sam po sebi percipiran kao spektakl. Redovno, nakon 5.

⁶ Aktuelni politički režim i njegovi sledbenici.

oktobra 2000. godine, svake godine i sa izuzetnim ponosom, mediji su nas podsećali na sva dešavanja tog istorijskog prelomnog dana. Kao publika kroz dnevne informativne emisije, i radio i televizijskih stanica, komercijalnih emitera i javnog servisa, podsećani smo na spektakularni slom režima, revolucionarni prevrat, spektakl kojim je počelo novo poglavlje moderne srpske istorije.

Kao studija slučaja izuzetno slikovita može biti analiza centralne informativne emisije, Dnevnik 2 Javnog radio difuzni servisa RTS, koji je emitovan 5. oktobra od 2010. do 2012. godine. U Dnevniku 2 RTS-a, koji je emitovan 5. oktobra 2010. godine, događajima vezanim za 5. oktobar posvećeno je oko 10 minuta, dakle oko 30% ukupnog vremena emisije.

Prva vest u kratkoj najavi svih sadržaja emisije, bila je naslovljena „(Ne)izneverena očekivanja“ uz citat izjave tadašnjeg predsednika Borisa Tadića „da se dosta uradilo, ali da se moglo i više“. Ovu vest, u formi podsećanja pratili su arhivski snimci „osvajanja Savezne skupštine“. S obzirom da je istog dana održan i skup čija tema je bila „Evropska perspektiva Srbije“, na kome je govorio i predsednik Tadić, preneti su njegove konstatacije da je učinjeno dosta u smislu konstituisanja demokratskih institucija, dok je drugi zaključak bio da je ovim događanjem „Srbija izabrala evropski put“. Treći segment ovog bloka posvećenog petooktobarskim dešavanjima, mogao bi se označiti kao kreiranje kolektivnog na osnovu individualnih sećanja, s obzirom da su svoje izjave o ovom događaju, čija desetogodišnjica se obeležavala, dali politički akteri petooktobarskih promena – dr Vojislav Koštunica, Velimir Ilić, Miljenko Dereta, Dragoljub Žarković, Đorđe Vukadinović, ali i građani, svedoci i učesnici svih događanja.

Ukupan ton priloga bio je pozitivan i afirmativan, na liniji prethodnog obeležavanja ovog vrlo bitnog događaja za srpsko društvo i aktuelni režim. Zaključci su bili vezani za konstataciju da je tokom decenije od revolucionarnog prevrata učinjeno mnogo, ali je uz samokritiku konstatovano da se moglo i više. Vizuelna naracija je mahom na faktografskim i arhivskim snimcima dolaska demonstranata iz uže Srbije u Beograd, masa koja zaposeda i „osvaja“ Skupštinu, zgradu RTS-a; kamione pune kamenica sa kojih se snabdevaju demonstranti, prijateljske zagrljaje policije i demonstranata....

Sećanje javnog medija, Radio televizije Srbije, na petooktobarska dešavanja, bitno se menja u 2011. i 2012. godini, što se jasno vidi kroz način kreiranja sećanja kroz sadržaje centralne informativne emisije Dnevnika 2.

Laganog gubljenja pozicija vladajuće Demokratske stranke, stranke koja je bila lider u koaliciji DOS⁷, koja je izvela smenu režima Slobodana Miloševića, oseća se već krajem 2011. godine, pre predsedničkih i parlamentarnih ispita koji su održani u maju 2012. godine. Politiku sećanja polako smenjuje politika zaborava s obzirom da dolazi do reafirmacije Socijalističke partije Srbije, čiji je lider smenjen upravo petooktobarskom revolucijom. Godišnjica petooktobarskih događanja predstavlja se svedeno, krajnje racionalno i faktografski, bez analitičnog pristupa i vrednosnog opredeljenja, kao neka vrsta obaveze da se ovom događaju da neki prostor. U Dnevniku 2 RTS-a⁸, medijsku spektakularizaciju i intenzivno pocrtavanje i sećanje na ovaj događaj, smenjuje nov

⁷ Demokratska opozicija Srbije.

⁸ Voditelj Dnevnika 2 5. oktobra i 2010. i 2011. godine bila je Nataša Jeremić, inače supruga tada aktuelnog ministra inostranih poslova RS Vuka Jeremića, a 5. oktobra 2012. Vladimir Jelić.

fenomen, a to je zaborav kao oblik poništavanja, anuliranja efekata i dometa određenog događaja čiji sadržaj nije kompatibilan sa aspekta načela nosilaca novog političkog sistema. Petooktobarske demonstracije iz 2000. godine nisu pomenute u najavi najbitnijih dnevnih događaja, a vesti koje su dobile svoj prostor su: demonstracije u Grčkoj, smrt srpskog mladića u Budimpešti, poskupljenje grejanja, aktivnost Srpske napredne stranke.... Prilog, vest, podsećanje na 5. oktobar 2000. godine, trajala je oko trideset sekundi i emitovana je u dvadeset prvom minutu Dnevnika i to kao kratka rekapitulacija šta se desilo pre jedanaest godina. Ovo dešavanje je definisano kao „kraj režima Slobodana Miloševića“ sa akcentom na činjenici da Demokratska stranka procenjuje da trenutno ne postoji konsenzus ni oko jednog važnog pitanja. Kratko, koncizno, bez velikog smisla, vest koja je nešto između polovičnog sećanja kojim događanje spominjete, ali supstancijalno ne otkrivajte njegov značaj, njegovu funkciju, njegove reperkusije na aktuelni trenutak.

Kada je reč o Dnevniku 2 koji je emitovan 5. oktobra 2012. sećanje na ovaj događaj ponovo nije u najavi najvažnijih vesti koje će biti predstavljene u Dnevniku. Formulacije su bile slične kao i prethodne godine. Ovaj događaj je označen kao „kraj režima Slobodana Miloševića“, citira se izjava dr Vojislava Koštunice⁹, Borisa Tadića, koji je događaj ocenio kao „osvanjanje slobode i strateška odluka naroda“, dok je sa dosta skepse Čedomir Jovanović, lider LDP-a¹⁰, konstatovao da je ovaj događaj bio „neiskorišćen potencijal društva“. Prilog je trajao oko jednog minuta i emitovan je u 18 minutu Dnevnika.

Dakle, može se konstatovati da kako u Srbiji dolazi do nagoveštaja i realnih promena aktuelnih političkih struktura i nosilaca političkog odlučivanja u društvu, menja se odnos prema bitnim događajima iz bliske istorije, događajima koji su bili bitni za sve političke subjekte, ali koji su za jednu političku strukturu značili devastiranje, a za drugu osvajanje vlasti. Onog trenutka kada su devastirani ponovo osvojili poluge političke, opšte i medijske moći, prelomni događaj kakav je bila petooktobarska revolucija despektularizovan je, sveden na jedan iz niza događaja, koji je mogao biti spomenut, ali i prenebregnut i zaboravljen. Bazična promena raspoloženja i stavova u odnosu na događaj kakav je 5. oktobar 2000. godine dobro je polazište da pojmu sećanja kao antipod postavimo pojam zaborava i da uz činjenicu da govorimo o medijima kao nosiocima komunikacijskog sećanja govorimo kao sredstvima komunikacijskog zaborava.

Jedan od savremenih društvenih trendova između ostalih je i zaboravljanje i zaborav. Smatra se da je ovaj fenomen u najdirektnijoj vezi sa količinom informacija čiji broj je ogroman i kojima smo permanentno, na dnevnom nivou izloženi. Ovo možemo nazvati spontanim, fiziološkim zaboravljanjem koje je usko vezano sa personalnim kapacitetima i količinom nadražaja, informacija...

Britanski teoretičar Pol Konerton (Paul Connerton) bavio se definisanjem tipova i razloga zaborava i svojim polazištima pokušava da pronikne u razloge iz kojih mediji

⁹ Delegacija njegove stranke – Demokratske stranke Srbije, položila je vence na grobove žrtava ovih događaja.

¹⁰ Liberalno demokratska partija.

gube interesovanje za neke događaje i potiskuju ih u zaborav. U njegovom radu zaborav je usko povezan sa manipulacijom, etičkim aspektima i posledicama koje zaborav ima u odnosu na medijski i širi društveni kontekst.

U svojoj studiji Konerton (Connerton 2008), govori o sedam tipova zaborava koji su u najdirektnijoj vezi sa društveno-političkim ambijentom i sa različitim uticajima na medije i medijsku politiku.

Konerton razlikuje:

1. *Represivno brisanje* obično dovodi do istorijskog diskontinuiteta, vezano je za totalitarne režime i delovanje kojim se potpuno poništavaju određene osobe ili događaji. Ovaj faktički ili faktografski nestanak znači gubitak sećanja, da bi potom došlo do potpunog iščezavanja. Zahvaljujući ovom mehanizmu, sećanje postaje konsenzus nastao kao rezultat dirigovane reinterpretacije stvarnosti. Zaboravljeni ljudi iščezavaju iz sećanja, a ostaju zarobljeni u arhivama, bunkerima, bibliotekama, muzejima... kao prostorima skrivenih sećanja.... Jedan od zanimljivih primera ovakvog brisanja vezan je za Socijalistički savez u vreme J. V. Staljina, koji je posle političkog razlaza sa Trockim išao toliko daleko da je vršio retuširanje njihovih zajedničkih fotografija sa kojih je fizički brisao lik Trockog.

2. *Propisano zaboravljanje* nastaje kao deo državne politike i u situaciji kada država donosi normativna akta kojima propisuje zaborav u odnosu na neka događanja. Iako deluje kao represivna mera, propisano zaboravljanje može imati za cilj zaštitu opšteg državnog i društvenog interesa¹¹. Neposredno po završetku Drugog svetskog rata, na prostorima Jugoslavije, na državnom nivou se insistiralo na zaboravu koji je za cilj imao opštu društvenu integraciju i simbiozu, bez obzira na vrlo raznolika iskustva sa kojima su narodi i pojedinci izašli iz rata. Bratstvo i jedinstvo i ravnopravnost naroda i narodnosti bili su lajtmotivi svih dokumenata u čitavoj socijalističkoj istoriji Jugoslavije.

3. *Zaborav može biti način da se konstruiše i kreira nov identitet*. Odricanje od prošlosti i predaka, bila je prateća pojava migracionih procesa i kretanja posebno u vremenu tokom i nakon industrijske revolucije i tesno je vezan za afirmaciji novih društvenih odnosa. Primere zaborava kao paradigme konstrukcije novog identiteta bili smo u prilici da pratimo tokom pedesetogodišnje konstrukcije jugoslovenskog identiteta, a u savremenim uslovima sa konstrukcijom proevropskog identiteta Srbije ili različitih političkih identiteta.

4. *Strukturna amnezija* je fenomen koji je Konerton preuzeo od Džona Barnsa (*John Barnes*, 1947) koji u svojoj studiji o rodoslovu apostrofira tendenciju da se pamte samo elementi koji su u ličnoj prošlosti društveno važni. Tako se na primer sećamo nečijeg rođendana pošto je te godine ubijen Džon Kenedi u Dalasu ili rođenje deteta vezujemo za vreme petooktobarskog prevarata.

5. *Zaboravljanje može biti i rezultat želje da se ponište relacije i odnosi koje smo prethodno uspostavili sa različitim sećanjima*. Skroman broj informacija zamenjen je

¹¹ Nacionalno pomirenje, prevazilaženje neke nepravde, istorijske krivice.

obiljem koje nude informacione tehnologije u smislu čega, kao što i Niče smatra, živimo u „spektaklu slepe strasti za prikupljanjem informacija“. U smislu psihičke stabilnosti ovo zaboravljanje je sve potrebnije.

6. *Zaboravljanje kao planirana zastarelost* vezano je za kapitalistički način potrošnje u kome je sve smenjivo, a živi se u duhu fascinacije novim pri čemu se sve staro potiskuje.

7. *Zaboravljanje kao ćutanje, tišina, negovorenje*, može biti strategija celokupne države i državnog aparata, a ponekad i stvar međunarodnog konsenzusa. Na primer u periodu nakon Drugog svetskog rata o stradanju Nemačke i nemačkog naroda nije se govorilo iako je najviše nemačke populacije stradalo i veliki deo ove zemlje je uništen. Slična situacija je bila i sa bombardovanjem Beograda. Za razliku od nemačkog bombardovanja 6. aprila 1941. godine, o kome se otvoreno govorili, savezničko bombardovanje na Uskrs 1944, dugi niz godina je bila tabu tema, da bi se potom u formi rumora širila činjenica da su posledice savezničkog bombardovanja bile gore od posledica bombardovanja 6. aprila 1941. godine.

U slučaju savremene srpske istorije, petooktobarskih dešavanja iz 2000. godine i njegove kontinuirane medijske prezentacije, a potom reprezentacije i kreiranja sećanja, konstatujemo kombinovanje zaborava kao način da se konstruiše novi identitet, proces koji je počeo još 2011, a kulminirao 2012. godine, ali i ćutanje, negovorenje o onime što se desilo, što dalje dovodi i do poništavanja relacija i odnosa koji su uspostavljeni kao sećanje na određene događaje. Praktično na primeru ovog događaja imamo situaciju da se medijsko pamćenje pretapa u realni zaborav koji je snažno potpomognut medijima i procesom u kome je prošlost morala da bude usklađena sa diktatom savremenog trenutka.

Mediji i medijski tekstovi, posebno javnih elektronskih medija, kako je u radu apostrofirano, u prezentaciji 5. oktobar 2000. godine, kroz prethodnu deceniju doživeli su genezu od otvorenog lamentiranja nad uspesima demokratskih promena do skromnog i faktografskog podsećanja na događaje iz tog vremena i to kroz krajnju marginalizaciju i posledica i rezultata ovog događaja.

Kao savremenici pomenutih događaja gajimo individualne emocije i sećanja na ove događaje, ali kako mediji kao kreatori medijskog spektakla sve intenzivnije kreiraju virtuelnu i paralelnu stvarnost, naša sećanja i „stvarnost koju nam se čini da živimo postaje puki platonovski privid“ (Šćepanović 2010). Mediji, o političkim i drugim društvenim događajima kreiraju medijske predstave koje su oblikovane po zakonima spektakla, neguju sećanje na njih kao na svrsishodne spektakle, uživajući u posledicama ovako oblikovanih medijskih poruka. U skladu sa novim političkim i društvenim potrebama, mediji aktiviraju moć despektularizacije nekog događanja, pošto destilacijom elemenata spektakla događaj marginalizuju, svode na prosečnost i otvaraju prostor da sećanje na njega potone u zaborav.

Literatura

- Connerton, Paul. (2008). "Seven types of forgetting", *Memory studies*, Vol 1(1), Los Angeles, London, New Delhi and Singapore: Sage Publications, pp. 59, <http://mss.sagepub.com>, pristupljeno: novembar 2012.
- Debor, Gi (2003) *Društvo spektakla*, preveo i priredio Aleksa Golijanin, dostupno na: <http://anarhija-blok45.net1zen.com>
- Edelman, Murray. (2003). *Konstrukcija političkog spektakla*, Zagreb: Politička kultura
- Gamson, William, David Croteau, William Hoynes, and Theodore Sasson. (1992) "Media Images and the Social Construction of Reality". *Annual Review of Sociology* 18: 373- 393.
- Kellner, Douglas (2005) *Media Culture and the Triumph of the Spectacle*, <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/>)
- Šćepanović, Vladislav (2010) *Medijski spektakl i destrukcija*, Beograd: Službeni glasnik.

Mirjana Nikolić
Faculty of Dramatic Arts, University of Arts in Belgrade,
Belgrade, Serbia

DESPECTACULARISATION OF PAST - MEMORIES AND FORGETTING OF SERBIAN'S PUBLIC MEDIA

Summary

Since the beginning of the transition process in the 1990s, until the present, Serbian media have had a massive intention to maintain the communication memory. The media, using media texts, performed a spectacularisation of the reality as part of the memory policy but also despectacularisation of reality as segment of the policy of forgetting. The proliferation of content which were formed according to the laws of the spectacle, was the most direct response to the political instability, the general crisis, and a drop in productivity and living standards. This paper analyzes Evening news shows aired by the national broadcaster Radio Television of Serbia, with the focus on the way, how this media has created the memory on the 5th of October as the important factor in modern Serbian history. In this regard it was noted that this medium as the prime representative of the public interest, presented this event as a functional political spectacle and created a positive communication memory. As the political situation changed, since 2011 there has been a modification in the opinion towards this event through despectacularisation of the memory and affirming the forgetting policy, as a reflection of political reality.

Keywords: *Communicative memory, forgetting, 5th October, spectacle, Serbia*